

1
2
31
41
51
61
70
81
91
10
11
12
13
14
15
16
17

Wd. 67

-12-

33

DE
IVRE FORMVLARIO
ROMANORVM
SIVE DE
LEGIS ACTIONIBVS

EX XII. TABB. DESCENDENTIBVS

DISSERTATIO,

QVAM

INDVLTV ET AVCTORITATE

AMPLISS. PHILOSOPHORVM ORDINIS

AD D. XX. MARTII, M DCC IX.

PLACIDAE ΣΤΜΦΙΛΟΛΟΓΟΥΜΤΩΝ CENSVRÆ

SVBMITTENT

M. IO. HIERONYMVS STENGER,

LIPSIENSIS,

ET

ADAM CHRISTIAN GOELLNER,

SCHLEVSINGENSIS.

LIPSIÆ,

LITERIS IMMANVELIS TITII

28.

V I R O
PRAENOBILISSIMO, AMPLISSIMO ATQVE
EXCELLENTISSIMO
GOTTFRIDO GRAEVIO
ICTO CELEBERRIMO
REIPUBLICAE LIPSIENSIS
SENATORI GRAVISSIMO
ET EIVSDEM SENATVS
SYNDICO MERITISSIMO
AEDISQVE THOMANAE
ANTISTITI FIDELISSIMO
PATRONO SVO
ET IN SACRO ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑΣ
SVSCEPTORI
PERPETVA MENTIS RELIGIONE VENERANDO
DISSERTATIONEM HANC
DEVOTISSIMAE MENTIS
SYMMAEQVE OBSERVANTIAE
MONIMENTVM
SACRAM ESSE CVPIIT
CLIENS DEVO TISS.
M. IO. HIERONYMVVS STENGER.

B. C. D.

Vod in omni propemodum negotio Romanis usu venerat, ut certis quibusdam formulis & solemnibus verborum conceptionibus ipsi robor & splendorem adderent, id Iurisprudentiae praesertim & foro, tribunalibus & iudiciis inuectum. Neque enim ullibi tanta negotiorum varietas, vel tam arcta rerum, pro circumstantiarum varietate discrepantium, cognatio, vel via magis ad confusionem praeceps. Quibus hoc pacto succurrere visum fuit Antiquitati, si certas unicuique rei solemnitates circumscriberent, per quas diversae negotiorum species ab invicem distinguerentur. Hinc factum, ut prohibitio novi operis per solemnem lapilli iactum fieret, ut rei furtivae requisitio per lancem & licium susciperetur, vindiciae vero sive lites de fundo, conferta manu per ludicram pugnae speciem instituerentur: ut heredi per testatorem annulus traderetur & is hereditarium corpus apprehensum digitis percuteret: ut, quod quis iure Quiritium suum esse vellet, per aes & libram nancisceretur, &c. Sed & ingens in istiusmodi rebus verborum vis ac efficacia. Quis enim ne-

sciat, suas in Comitibus, Legibus & SCtis, in iudiciis, actuum legitimorum exercitiis, obligationibus contrahendis, testamentis denique condendis formulas obtinuisse: quarum tanta penes Romanos autoritas fuit, ut nihil ratum haberetur, nisi quod ea verborum religione fuisset obsignatum. Quae strictior iuris interpretatio legumque rigor si umquam ad superstitionis modum accessit, certe tunc non multum abfuit, cum ius civile adhuc in Pontificum penetralibus repositum unice ad ipsorum commoda flecteretur & certae Legis actiones essent, per quas unumquemque ius suum ex XII. Tabularum Legibus persequi oporteret. Quam Romani Iuris portionem, alias Flavianam & Aelianam appellari solitam, dum paullo fusius exponere paramus, liceat nobis formula solemnium Romanorum uti, CUM BONA VENIA QVAESO AVDIATIS. Ita vero versabimur in hoc instituto, ut primum naturam & indolem istarum actionum indagemus, deinde, quantum per obscuritatem istius temporis licebit, brevem rei narrationem exsequamur: non intermisso, scilicet post tantam Virorum Doctissimorum mensuram, relinquatur, Observationum quarundam spicilegio.

§. II.

Sed ut ordine procedatur, & omnis ambiguitas in isthoco argumento praescindatur, necessum est, ut videamus, quo sensu alioquin LEGIS ACTIO in Iureconsultorum libris accipienda sit. Etenim, si quod *lege agere* Romanis dicebatur, attendere, simulque omnes actus hac voce comprehendi solitos, Legis actiones appellare placeat, vix erit, ut rei cuiquam, quae quidem in iudiciis peragebatur, istud nomen denegemus. Sane enim & actores & rei & lictores & apparitores & omnes isti, qui operam in iudiciis praestabant, *lege agere* dicebantur. Quod è Livio potissimum apparet in descriptione supplicii, quod iussu C. Fulvii Senatus Campanus patiebatur: *Fulvius*, inquit, *id ita esse ratus, acceptas literas neque resolutas quum in gremio reposuisset, praeconi imperavit, ut lictorem LEGE AGERE iuberet.* Et paullo post praekonem ita pronuntiasse refert: *Lictor, viro forti adde virgas & in eum primum LEGE AGE.* Eandem formulam retinuit Valerius: *Et iam de-*
liga-

XXVI. 15.

cap. XVI.
III. 8.

ligatis hostibus literas a P. C. nequicquam Campanis salutaris accipit: in sinistra enim eas manu, sicut erant traditae, retinuit, ac iusso licitore LEGE AGERE, tum demum aperuit. Sed postmodum restricta fuit istius verbi significatio ad speciales *Legis Actiones*, quas & *Actus legitimos* appellant, veluti aditionem hereditatis, mancipationem, in iure cessionem, acceptationem, tutoris dationem, manumissionem, servi vel cuius rei alterius optionem, &c. quos recte contra Hotmannum in observationibus suis defenderat Cuiacius. In istis certe spectatiim lege agi solitum. Sic enim Taciti locus explicari debet: *Divus Augustus apud Equestres, qui Aegypto praesidebant, LEGE AGI decretaeque eorum perinde haberi iusserat, ac si magistratus Romani constituisent:* ubi verba *lege agi* nihil aliud significant, quam Praefecto Aegypto datam esse, quem admodum Iureconfulti loquuntur, *Legis actionem*, proindeque apud eum manumissiones fervorum, emancipationes, adoptiones & alias id genus solemnitates fieri permissum. Sic enim Ulpianus ratiocinatur: *Adoptare quis apud iuridicum potest, quia data est ei LEGIS ACTIO, & alibi: Apud Legatum vero Proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem: nec adoptare potest, omnino enim non est apud eum LEGIS ACTIO.* De Adoptione plane singularis apud Vopiscum locus est: *Hoc igitur, inquit, quod Cocceius Nerva in Traiano adoptando, quod Ulpius Traianus in Hadriano, quod Hadrianus in Antonino, & ceteri deinceps in proposita suggestionem fecerunt, iam in adrogando Aureliano, quem mihi vicarium iudicii tui autoritate fecisti, censui esse referendum. Iube igitur, ut LEGE AGATVR, sitque Aurelianus heres sacrorum, nominis & bonorum totiusque iuris.* Ut adeo satis appareat, *Legis actiones* ad variam significationem tendere: cum & ea, quae licitorum & apparitorum erant in iudiciis, & actus, quos supra recensuimus, legitimos & ipsam iurisdictionem non raro complectantur.

§. III.

Nos, omnibus istis in medio relictis, aliam significationem hoc loco proponemus: eam videlicet, quam

Observ.
XV. 16.

Ann. XL. 60.

l. i. ff. de off. iurid.
l. 2. §. 1. & l. 3. ff. de off. proc.

conf. l. i. C. de adopt. in Aureliano.

1.2. § 6. ff. de
 O. I. Pomponius in Enchiridio suppeditat, Deinde, inquit, ex his
 legibus eodem tempore fere, actiones compositae sunt, quibus
 inter se homines disceptarent, quas actiones ne populus, prout
 vellet, institueret, certas solemnesque esse voluerunt. Et
 appellatur haec pars iuris LEGIS ACTIONES, i. e. le-
 gitimae actiones. Et ita eodem pene tempore tria haec iura
 nata sunt: Leges XII. Tabularum: ex his fluere coepit ius
 civile: ex iisdem LEGIS ACTIONES compositae sunt.
 Quae quidem quales fuerint, ex ordine Dissertationis huius
 apparebit: Quantum interim ad nomen, facile perspicitur, eas
 ideo legis actiones dictas, quod ex Legibus XII. Tabularum
 fluerent, & iura, quae in his scripta essent, persequerentur:
 quamquam non ignorem, eas etiam legitimas appellari soli-
 tatas, prouti Pomponius explicatum dedit. Ea tamen vocis si-
 gnificatio paulo cautius adhibenda post receptam actionum in
 legitimas & honorarias divisionem, quarum illae iam non
 amplius solas actiones ex legibus XII. Tabularum, sed ex aliis
 etiam iuris Civilis fontibus hauriendas complectuntur, quae
 saltem non ex Praetorum Edictis fluant & iuris honorarii di-
 cantur. Potius Formularum appellatio nobis hoc loco placet,
 quae solemnem aliquam verborum conceptionem significat.
 Sic enim ad Senecam Lipsius adnotavit: FORMVLA iuris
 verbum est: qui in ordinario iudicio agebant perebantque,
 CONCEPTIS VERBIS faciebant. Atque id eousque,
 ut saepe numero ipsae actiones formularum nomine appella-
 rentur; quemadmodum v. gr. legis Aquiliae actio DAMNI
 DATI FORMVLA dicitur Plinio, & actio de dolo FOR-
 MVLA DE DOLO MALO Ciceroni, & FAMILIAE
 ERCISCVNDAE FORMVLA Apuleio; prout & Ci-
 ceroni Iurisconsultus ipse per se nihil, nisi leguleius quidam
 cautus & acutus, praeco actionum, cantor FORMVLA-
 RVM, auceps syllabarum. Quo etiam sensu hanc vocem
 in Valerii loco interpretatur Hotmannus, ubi de A. Caeseli-
 o Icto dicitur: Nullius aut gratia aut autoritate compelli
 potuit, ut de aliqua earum rerum, quas Triumviri dederant,
 FORMVLAM componeret. Sic enim ille vocem accipit,
 qua

arg. §. 3. l. de
action.

de Clement.
II. 3.

IX. §9.
de Finib. I. &
Offic. III.
Metam. IX.
de Orat. l. p. m.
165.

VI. 2.

Illustr. Quaest.
XXXIV.

quasi *Triumviris Rempublicam obrinentibus*, noluerit *FORMULAS* ad eorum acta accommodatas concipere: quamquam negari non possit, verius hoc loco formulam per testationem & instrumentum donationis explicari. Ceterum, an & istae Legis Actiones apud Veteres *Carminum* appellatione veniant, quod ex Cicerone Livioque Ant. Augustinus adferre videtur, eius rei penes alios iudicium esse malim.

de Legg. XII.
Tabb. inf.
Thes. Antiqv.
Graevian,
Tom. II. p. 1282.

§ IV.

Nunc ad ipsam definitionem rei, quae sub nostris manibus versatur, accedamus: neque vero nos errare crediderim, si *Legis actiones* per certas *solemneseque formulas* explicemus, quas e *XII. Tabularum Legibus* oriundas & in *Pontificum penetrabilibus repositas*, ab eo, qui quoquo anno praeeffet *privatis*, ad persequenda *singulorum iura* impetrari sicque *verbotenus* in iudicio proponi oportebat, eo rigore, ut si vel *syllaba erratum esset*, *causa caderetur*. Ita quidem brevissimis omnia complexi sumus, quae nunc singula seorsum deducemus, memores illius Senecae: *Plura proponere est tuius, ne una definitio parum rem comprehendat, & ut ita dicam, formula excidat*. Id igitur primum inter omnes convenit, istas Actiones ex *Duodecim Tabularum Legibus* originem traxisse. Sic enim *Pomponius* disertè, ex *iisdem* (*XII. Tabulis*) *Legis actiones compositae sunt*. Et *Cicero*: *Nam sive quem aliena studia delectant, plurima est & in omni iure civili & in Pontificum libris & in XII. TABVLIS antiquitatis effigies, quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & ACTIONVM GENERA QVAEDAM maiorum consuetudinem vitamque declarant*. Et apposite *Gellius*, *proletarios & assiduos & sanates &c. evanuisse, omnemque illam XII. TABVLARVM ANTIQVITATEM NISI IN LEGIS ACTIONIBVS centumviralium causarum CONSOPITAM ESSE*. Ex quibus oppido colligitur, legis actiones atque formulas ex *XII. Tabularum iure*, tanquam ex fonte suo, promanasse.

de Clement.
l. c.

l. c. §. 6.
de Orat. l. p. m.
158.

XVI. 10.

§. V.

Proximum est, ut videamus, *ubinam & a quibus istae Legis actiones adferrentur?* & *Pomponius* eas apud *Collegi-*

l. c. §. 6.

legium Pontificum fuisse adserit. Quod ita quidem mirum videri poterat illis, qui vetera Pontificum iura leviter tantum inspexissent: cum & ista civilium actionum adservatio nihil ad eorum sacra pertineat, & legum civilium ratio cum divinarum institutione non commiscenda sit, nec legis ferendæ potestatem Pontifices habuerint, quæ tamen actionum & iuris perfectendi administrationem præcessisse necessario debebat. Atque in ea sententia Nic. Grucchium versari video, Virum aliquin perspicacem & in isto literarum genere perquam curiosum; qui, ut sententiæ suæ patrocinetur, *Comitia Arbitris Pontificibus* apud Gellium ita interpretatur, quasi Pontifices in eis tantum intervenerint, ut de iure cognoscerent: quod ipsorum proprium esset, ut in adoptione. Sic enim Ciceroni Castorem & Pollucem *legum & iudiciorum arbitros ac testes* appellatos, qui neque leges ipsi tulerint, nec umquam iudicia exercuerint: Eodem plane modo Pontifices Comitiorum arbitros nominari posse, licet ipsis leges ferendi potestas denegata fuerit. Attamen quantum ad hanc obiectionem, id ante omnia considerari velim, quam arte ius Pontificum cum iure Civili coniunctum fuerit: Hinc enim est, quod Iurisprudentiam per *Divinarum humanarumque rerum notitiam* vulgo definiant, quæ non modo Iuris Civilis partes edocere debeat, sed & in Pontificum penetralibus scrutetur, ad pernoscenda, quæ divini iuris essent, quæque ritus, ceremonias & sacrificia complecterentur, vel ad summam erga Deos religionem pertinerent. Eius rei perpetuum velut testimonium edidere, quotquot ad summum Pontificatus honorem apud Romanos evecti sunt. Quos inter merito quidem suo referuntur T. Corruccianus, ante quem nemo ius Civile publice professus traditur, tum P. Licinius Crassus, P. Scaevola, P. Scipio Nasica & Q. Mucius P. filius, qui ius civile, iuxta Pomponium, primus constituit. Neque tamen silentio prætereundi Antistius Labeo & Capito Atteius, qui principem in civitate locum studiis civilibus adsecuti iuris Pontificii peritissimi fuerunt, ut e Macrobio doceatur. Quæ tanta Iuris Civilis & Pontificii cognatio effecit, ut

de Comit.
Rom III. 3.

V. 19.

in Verrem.
V. 72.

l. c. §. 35. & 38.

§. 40.

ut Cato Iureconsultos a Pontificibus vix distingueret: *Quid* Cic. Catone
Iurisconsulti, inquit, *quid Pontifices, quam multa memine-* Cap. VII.
runt? Quid multa? cum nemo Pontifex bonus esset, nisi qui v. Cic. de Legi-
 ius civile cognosceret, ut P. Scaevolae filius ex patre se audivisse bus II. p. m.
 referebat. Sed age nunc apertioribus testimoniis causae iu- 179.
 gulum premamus: & nemo est, qui dubitet, Pontifici Max. III. 54.
 ut Sacerdotum omnium, sic & Magistratum maiorum mun-
 nus quandoque demandatum. Sic enim Livius, *Decemviris*
se magistratu abdicantibus, Q. Furium (vel quod cum Pædia-
 no magis placet, *M. Papirium*) *Pontificem max. tribunos ple-*
bis creasse, sicque Comitiam habuisse refert: quae potestas ipsi
 ex Senatusconsulto obvenit. Cuius quidem rei aliud exem-
 plum apud eundem habes: *Comitia inde Pontifici maximo* XXV. 5.
creando sunt habita. Ea comitia novus Pontifex M. Cornelius
Cerebegrus habuit. Ut taceam, quod apud Gellium scribit e La-
 beone Laelius Felix, (sive malis cum Doctiss. Gronovio L. Ae-
 lius Stilo,) *Calata comitia esse, quae pro Collegio Pontificum ha-*
bentur, aut Regis sacrorum, aut Flaminum inaugurandorum
causa. Sed inhaerendum iam Comitibus, quae *Arbitris Pon-*
tificibus fieri dicuntur, & a Grucchio potissimum urgentur.
 In qua quidem disceptatione iam dudum nobis facem praetu-
 lit Iac. Gutherius in Commentariis *de Veteri Iure Pontificio:*
 cui vel ipsa appellatio controversiam conficere videtur. *Ar-*
bitris enim Pontificibus facta Comitiam nihil aliud denotant,
 quam *autoribus* Pontificibus, prout arbitros explicatos apud
 Festum reperimus. At vero Comitiam praebere, vel eorum au-
 tores esse non possunt, nisi magistratus, qui legis ferendae po-
 testatem habeant. Quod ex legis formula in rogationibus
 recepta patet, quae, prout in legibus omnibus, his verbis con-
 cepta est, *VELITIS IVBEATIS QVIRITES.* Eam vero a
 Pontifice Max. prolatam ipse Gellius testatur; & quamquam
 apud Ciceronem & Plutarchum Caesar Consul in arrogatione P.
 Clodii Legem Curiam tulisse referatur, parum tamen obstat,
 cum & idem Pontifex Max. esset: quid enim impedit, quo mi-
 nus

aus eum, ut Pontificem, Legem Curiatam tulisse adferamus?

§. VI.

Quod si hoc impetraverimus, penes Pontifices legum ferendarum fuisse potestatem, id eo facilius, spero, consequemur, quod etiam legis actiones in eorum sacriis adservatae fuerint. Praesertim cum ipsis & imperium & potestas iudicaria concessa fuerit, ad quae legis actiones & earum adservatio quam optime referuntur. Sic enim Festus de Pontifice,

in Ord. Sacerdotum.
in Max. Pontifex.
quod IVDEX atque ARBITER rerum divinarum atque humanarum fuerit, sive ut Paullus eius abbreviator habet, MAXIMVS rerum, quae ad sacra & religionem pertinerent, IVDEX VINDEXQUE CONTVMACIAE PRIVATORVM magistratumque.

Orat. pro Domino sua, Cap. I.
de Harusp. Resp. Cap. XII.
Quod magnifice satis a Cicerone expressum legitur coram ipsis Pontificibus: *Quod si ullo tempore magna causa in Sacerdotum Populi Romani IUDICIO ac POTESTATE versata est, haec profecto tanta est, ut omnis Reipublicae dignitas, omnium Civium salus, vita, libertas, arae, foci, dii penates, bona, fortunae, domicilia vestrae sapientiae, fidei POTESTATIque commissa ereditaque esse videntur.* Et alibi disertè in Senatu: *Ita est enim interpretatio illa PONTIFICVM, ut iidem POTESTATEM habeant IUDICVM: Vbi in subsequentibus iudicium capitis iisdem tribuit, iuxta antiquissimam legis Romanae Sanctionem: INCESTVM PONTIFICES SVPLICIO SVPREMO SANCIANTO.* Iam si iudicium imperiumque penes Pontifices fuisse constet, proximum profecto est, ut legis actiones ab ipsis etiam custodirentur, per quas in eiusmodi iudiciis iura sua populus persequeretur.

§. VII.

Sed ut ulterius sententiam nostram fulciamus, hoc loco non praetermitti debet, quod Pontifices etiam fastos & *ἡμερολόγια* curaverint, iuxta illud Ciceronis: *Posset agi lege necne pauci quondam sciebant. Erant enim in magna potentia, qui consulebantur; a quibus etiam DIES, tanquam a Chaldaeis,*

pete-

Orat. pro Muraena, Cap. XI.

perabantur. Et alibi de Cn. Flavio : *Quia ergo profecit*, ad Attic. VI. x.
quod protulit FASTOS? Occultatam putant quodam tempo-
re istam tabulam, ut DIES AGENDI peterentur a paucis.
Fasti scilicet dicti sunt libri atque tabulae, in quibus dierum &
Festorum ratio conscripta erat, ut quibus vel Comitia convo-
cari, vel Senatus haberi, vel cum populo agi posset, exinde no-
sceretur. Ipsi quidem vocis origo a vulgatissima dierum
apud Romanos distributione pendet in *Fastos* & *Nefastos*,
quorum illis quidem lege agi licuit, his vero nefas censebatur,
secundum istud Ovidii: Fastor. f.

Ille nefastus erit, per quem tria verba silentur;

Fastus erit, per quem lege licebat agi.

Cuius loci explicationem Macrobius suppeditat: *Fasti sunt*, Saturn. I. 16.
inquit, quibus licet fari Praetori tria verba solemnia: DO,
DICO, ADDICO. Nescio tamen, annon etiam diebus istis
causas agere in iudicio, & ius suum persequi licuerit? quod ex
isto loco negare videtur Manutius, his verbis: *Agitur lege*,
cum Praetor tria verba fatur: DO, DICO, ADDICO: qui de veter. Dier.
est ultimus iudicii dies: cum vero causis audiendis Praetor o- rat.
peram dat, lege tunc non agitur. Sed ego potius haec ideo
adducta ab ipso crediderim, ut demonstraret, nefastis etiam
diebus pro reo aut contra reum dici licuisse, quam ut fastos
dies ab isto negotio eximeret. Certe Ciceronis post reditum
in Senatu Oratio, prout ipse testatur, Nonis Septembris fuit ab
ipso habit quem tamen diem inter fastos referendum, Ka-
alendarium indicat: notatur enim Litera F. quae fastos dies
significat. Ingens nihilominus in isto negotio difficultas ob
diversissimam fastorum dierum rationem, quorum non incon-
grue cum Manutio tria genera constituas. *Primum* quidem
eorum, quibus fari semper & liceret & soleret, nisi casu quo-
dam extra ordinem interveniente: & illi ipsi sunt, quos in Ka-
alendario litera F. notatos reperimus: *alterum* eorum, quibus
omnibus fari, non tamen horis omnibus liceret, & ita notan-
tur in Kalendario, F. P. NP. EN. Q. REX. C. Q. S. T. D.

de Lingv. Lat.
Lib. V. p. m. 50

F. P. sunt *Fasti primo*, qui priore parte fasti, posteriore nefasti :
NP. *Nefasti primo*, qui priore parte nefasti, posteriore fasti :
cuiusmodi fuisse dies fere omnes festos, inspecto Calendario,
cognoscitur: quamquam eiusmodi Dierum apud Veteres du-
bitem an unquam mentio occurrat; sed qui sequuntur EN.
five *Endotercisi* aut *intercisi* a Varrone memorantur: IN-
TERCISI dies sunt, per quos mane & vesperi est nefas, medio
tempore, inter hostiam caesam & extra porretta, fas. Por-
ro qui sic notati sunt, Q. REX. C. iterum a Varrone explican-
tur: Dies, qui vocatur sic, QUANDO REX COMITIAVIT,
fas: dictus, ab eo quod eo die Rex sacrificulus dicat ad comi-
tium: ad quod tempus est nefas, ab eo fas. Itaque post id
tempus lege actum saepe. Ex eodem intelligitur, quid Q. S. T.
D. sibi velint, Dies, inquit, qui vocatur sic, QUANDO
STERCVS DEFERTVR, fas: ab eo appellatus, quod eo die ex
aede Vestae stercus everritur, & per Capitolinum clivum in lo-
cum defertur certum. Superest adhuc genus tertium, quo
referri debent, qui litera C. notantur & COMITIALES sunt,
quandoque tamen casu fasti, si forte Comitiae non haberentur,
& quidem si prorsus nulla haberentur, fasti sunt per totum, ex
parte vero, cum haberentur illa quidem, sed minime per totum
diem. Vnde satis liquet, Fastorum notitiam rem haut minimi
momenti fuisse, ut dignosceretur, qua vel die vel diei parte ius
suum in iudicio persequi liceret: ideoque constitutum, ut ea
tantum penes Pontifices esset, qui dies unicuique vel acturo vel
se defensuro distribuerent. Ceterum, quae heic loci de *Fasto-
rum Libris* eorumque ab *Annalibus maximis*, *Libris Ponti-
ficalibus*, *Commentariis Sacrorum* & *Ceremoniarum Libris* dif-
ferentia moneri, vel circa ipsius Calendarii originem ex illis
ipsis Fastis haut dubie post Cn. Flavii tempora repetendam
coniici posse videbantur, lubentes praetermittimus, ne in
seonditis istis remotissimae Antiquitatis tenebris ultro coecum-
tore velle videamur.

§. VIII.

Sed ista, quae haecenus proposuimus, ideo prolixius

ex-

executi sumus, ut certo constare posset, Legis actiones a Pontificibus adservatas esse. Qua quidem de re quomodo amplius dubitari queat, non perspicio: cum ipsis & legis ferendae potestas & imperium & Comitia convocandi ius & custodia Factorum in praecedentibus adserta satis fuerit: Si tamen adhuc dubia cuiquam videatur haec sententia, velim dicat is, quomodo apud Livium *ius civile repositum in penetrabilibus Pontificum* commodius, quam per legis actiones explicare velit? quomodo item apud Valerium *ius civile per multa saecula inter sacra ceremoniasque Deorum immortalium abditum, solisque Pontificibus notum*? Sed apud Ciceronem, fateor, unus adhuc nodus superest, qui quidem summopere me torquet: *Sunt iura, inquit, sunt formulae de omnibus rebus constitutae, ne quis aut in genere iniuriae, aut ratione actionis errare possit: expressae sunt enim ex uniuscuiusque damno, dolore, incommodo, calamitate, iniuria, publicae A PRAETORE formulae, ad quas privatae accommodantur.* Cur vero eas a Praetore nominat expressas, si a Pontificibus custoditae atque ex Duodecim Tabularum Legibus profectae sunt, quas longe ante Praetorii magistratus tempora perlatas esse novimus? Scilicet hic distinguendum erit inter formulam *intentionis & iudicii*, quarum haec actori demum post sortitionem iudicis a Praetore concedebatur, illa primo quidem a Collegio Pontificum impetranda, postmodum in iure coram Praetore proponenda erat, ut cognosceretur, qua potissimum actione experiri velit: quamquam non negem, ultimis Reipublicae temporibus, etiam intentionis formulas a Praetore impetrari vel ex ipsius albo depromi potuisse, quo forte post factos a Cn. Flavio divulgatos relatae fuerant, haut secus ac ipsa dierum ac factorum ratio: quod quo tempore factum sit, ex inferioribus patebit. Ut autem eo melius cognoscatur, quid per *intentionis*, quid per *iudicii formulam* intellectum velim, exemplum utriusque ex rei vindicatione promam. Et *intentionis* quidem formula ab actore talis erat proponenda: FVN-
DVS QVI EST IN AGRO QVI SABINVS VO-

IX. 46.

II. 5.

Orat. pro Q.
Roscio Co-
moedo.

CATVR EVM EGO EX IVRE QVIRITIVM
MEVM ESSE AIO. INDE IBI EGO TE EX IV-
RE MANV CONSERTVM VOVO. Sic enim

Orat. pro Q.
Muraena Cap.
XII.

de Formul.
Lib. V. p. 373.

pro Muraena
l. c.

apud Ciceronem legitur. Sed *iudicii formula* nihil erat aliud, quam norma quaedam solemnissima a Praetore praescripta, iuxta quam iudex inferior, qui per sortem selectus erat, iudicare debuit: hinc enim est, quod in citato Ciceronis loco *privata lis ad istas formulas accommodari* dicatur: quales in haec verba datas Briffonius augurat: SI PARET FVNDVM hunc vel illum TITII EX IVRE QVIRITIVM ESSE, NEQVE IS FVNDVS EI A MAEVIO RESTITVETVR, SEMPRONIVS IVDEX ESTO. Ceterum, quod ad ipsam hanc distinctionem attinet, eam ex Ciceronis alio loco satis commode probari posse crediderim, ubi, cum veteres Pontificum formulas perstringeret, ita demum loquitur: *Cum hoc bellissime fieri posset: FVNDVS SABINVS MEVS EST, IMMO MEVS: deinde IVDICIVM: noluerunt. Fundus Sabinus meus est, inquit, immo meus: atque per haec verba omnino intentionis formulam expediri potuisse putat: deinde, subiicit, iudicium fieri potuisset: atque hoc ipso, prout arbitror, ad iudicii formulam respicit, quam a Praetore edendam fuisse memoravimus. Sed plura de his in praesenti dicere non attinet: ad alia pergamus.*

§. IX.

Istae nimirum intentionum formulae sive proprie sic dictae Legis actiones, quamquam ab universo Pontificum Collegio custodirentur, eas tamen ab omnibus simul edi, non modo necessarium non fuisset, verum & difficillimum. *Constitutus* igitur *ex istis, qui QVO QVO ANNO PRAEESSET PRIVATIS*, uti Pomponius loquitur. Atque hunc minime fallar, si legis actiones edidisse dixerim: id enim ipsius phrascos vis ac *ἐπιγύσια* persuadet, quam certe non satis adsecuti sunt, qui pro *privatis, privatus* emendarunt. *Praeesse enim alieni* idem est ac iuri dicundo praeesse actionesque &

l. c. §. 6.

v. Pigh. Ann.
Lib. I. p. 30.

& iudicia suppeditare, prout apud Ciceronem etiam accipitur de Orat. l. p. 139.
 in eo Scaevolae sermone, qui ab homine iuris peritissimo ex
 medio foro petitis verbis contextitur: *MULTISQUE*
PRAEESSEM, inquit, *qui aut interdicto tecum conten-*
derent, aut te ex iure manu confertum vocarent. Item in
 Scaevolae responso, *solere eos, qui iuri dicendo PRAESUNT*, l. ult. ff. de aq.
veri aquaeductus, quibus auctoritatem vetustas daret, tam- & aq. pluv.
etsi ius non probaretur. Ex qua lege nisi fallor, illud adhuc
 observari posset, quod qui iuri dicendo hic praeesse dicitur,
 unus e Collegio Pontificum fuerit, a quibus sicut pons publi-
 cius factus primum & restitutus saepe, ita & aquaeductus for-
 te curari oportebat. Sed coniectura est, neque id amplius
 quam pro coniectura velim accipi. Quantum interim ad no-
 stram verbi praeesse *Προεισιν*, ea probe distinguenda est ab al-
 tera, qua, qui litigantibus iuris sui persequendi vias tradebant,
 & ius causarum actoribus, ut cum Asconio loquar, suggere-
 bant, adesse ipsis non praeesse dicebantur. Hic enim vocis
 significatus apud Ciceronem est: *Hoc loco percommode acci-*
dit, quod non ADEST is, qui paulo ante adfuit, & AD-
ESSE nobis frequenter in hac causa solet, vir ornatissimus,
C. Aquilius. Et affatim luculenter ex alio eiusdem loco pro-
 batur, quando dicit: *Privata iudicia maximarum quidem*
rerum in iureconsultorum mihi videntur esse prudentia: nam
& ADSUNT multum & adbibentur IN CONSILIO,
& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus
baetas ministrant. Quod tamen Pontifices fecisse verosimi-
 le non est.

§. X.

Sed in Circulum redeamus: & cum satis multa de Pon-
 tificum circa Legis actiones negotiis atque cura nobis obser-
 vata sint, iuvabit adhuc paucis in rationes inquisivisse, quare
 potestatem istam sibi adferuerint. Etenim quod apud Pom-
 ponium est, *actiones ideo certas solemnesque constitutas, ne*
populus eas, prout veller, insirueret, non nisi per accidens
 supervenit; Primariam vero rationem Cicero eloquutus
 est:

l. ult. ff. de aq.
& aq. pluv.

v. Varro de
LL. Lib. I. p.
m. 22.

Orat. pro Cae-
cina. Cap.
XXVII.

l. c.

de Orat. I. p. m.
157.

est: *Veteres illi, inquit, qui huic scientiae praesuerunt, OB-
TINENDAE atque AVGENDAE POTENTIAE SVAE
causa, pervulgari artem suam noluerunt.* Scilicet qui Reli-
gionis omnis apud Romanos finis erat atque scopus, ut & ple-
bes coerceretur, & eorum qui sacris praesent, facultates cre-
fcerent, eius etiam in hac causa rationem habitam a Pontificibus
facile intelliget, quicumque Ciceronis Muraenianam legerit.
Sane de intercalationibus atque fastis in eorum penetralibus
reconditis res apud omnes est confecta. Sic enim de iisdem

XXXVI 1.

*Ammianus: Haec nondum extentis susus regnis, diu ignora-
vere Romani, perque saecula multa obscuris difficultatibus
implicati, tunc magis errorum profunda caligine fluctuabant,
cum in Sacerdotes potestatem transtulissent interkalandi: qui
licenter gratificantes publicanorum vel litigantium commo-
dis, ad arbitrium suum SVBTRAHEBANT TEMPORA
VEL AVGEBANT. Hocque ex coepto emerferunt alia plu-
rima, quae fallebant, quorum meminisse nunc supervacaneum*

de Legibus
Lib II. p. m.
175.

puto. Quamquam enim paullo mitius in ista causa Cicero pro-
nunciavit, interkalandi rationem perite a Numa institutam,
posteriorum Pontificum NEGLIGENTIA dissolutam esse, com-
pluribus tamen veterum exemplis persuademur, eos non tam
ex negligentia, quam libidine rem sibi ad corrigendum man-
datam ultro depravasse: idque vel odio vel gratia ductos, quod
quis magistratu citius abiret diutiusve fungeretur, aut ex anni
magnitudine diversa in lucro damnove esset. Pertinet huc

Epist II. Lib.
VII.

quod apud Ciceronem legitur: *Nos hic in multitudine &
celebritate iudiciorum & novis legibus ita distinemur, ut quo-
tidie vota faciamus, ne INTERKALETVR, h. e. ne dierum in-
terpositione tempus protrahatur.* Qui locus aperte indicat,
Pontifices interkalare solitos arbitrato suo: nam si annus hic
esset interkalaris ex instituto Numae, frustra Cicero vota face-
ret, ne interkaletur: metuebat igitur, ne interkaletur extra or-
dinem: quod idem timuit in Administratione Ciliciae, ubi ad

Lib. V. Ep. IX.
v. & Ep. XIII.
& XXI. eiusd.
Libri.

*Atticum: Illud memento curare per te & per omnes nostros,
imprimis per Hortensium, ut ANNVS noster MANEAT SVO
STA-*

STATV, NE QVID NOVI DECERNATVR. Hoc tibi ita mando, ut dubitem, an etiam terogem, ut pugnes, NE INTERKALETVR. Contra sequenti anno C. Curio tribunus pl. ut diem haberet longiorem ad ea perficienda, quae pro Caesaris causa cogitabat, interkalari cupiebat, quod quia non obtinuit, a senatu ad populum transfugit, & pro Caesare loqui coepit, ut ait Coelius ad Ciceronem scribens. Quapropter in ista summa licentia, quam sibi sumferant Pontifices, *ut omnibus in rebus ipsi interessent*, ut Cicero pro Muraena loquitur, mirum videri non debet, eos etiani Legis actiones harumque formularum custodiam sibi vindicasse, quarum ope, quum & factorum notitia penes ipsos esset, non modo iudicia privata suo quodam arbitrio moderari, sed alioquin etiam libidini potentiaeque suae prospicere valerent.

Lib. VIII.
Ep. IX.

§. XI.

Huc enim, prout unicuique se res oggerit, insignis harum Formularum varietas & multitudo spectat: quam certe limitibus arctioribus concludere potuissent, nisi hac ipsa varietate rem difficiliorem suaeque libidini magis proficiam reddere in animo fuisset: *Quid enim, inquit Seneca, aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut formula cecidisse videatur?* Enimvero, quoniam huc perventum est, necessum erit, ut ad illas ipsas actiones transeamus: quas Pomponius noster *certas & solemnes* vocat, Cuiacius per *certas ad numerum, solemnes ad formulam & verba* explicat. In utrisque fateor nos hallucinari. Quantum enim ad priores & earum numerum, facile perspicitur, eum non amplius produci posse, cum Ciceronis tempore iam ignoraretur. Sic enim ille queritur: *deinde posteaquam est editum, expositis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificiose digesta generatim componerent.* De solemnibus & ipsis verborum conceptionibus res forte non adeo desperata, si paucas desideres, neque

Ep. XLVIII,

l. c.
in notis.

de Orat. l. p. m.
157.

Metam. Lib. I.

I. 47.

Cap. XI, & XII

tamen ita fide digna, ut in illarum verba penitus iurare debeas. Quid si enim illi, qui sparsim ista reliquerunt, libros, quos *litteris ignorabilibus praenotatos* Apuleius vocat, ipsi non intellexerint, aut etiam *verba ab ultimis temporibus & oblitteratis repetita*, ut cum Quinctiliano loquar, nesciverint? Neque enim dubito, post Cn. Flavii tabulas divulgatas, Pontifices operam dedisse, ut istae, quantum fieri potuit, supprimerentur. Sunt tamen adhuc aliquae, quas pro legis actionibus habere possis. Atque in earum numero potissimum censeri debent, quae a Cicerone insperguntur in Oratione pro Muraena, ubi Pontificum libidinem & superstitionem egregie perstrinxit: FVNÐVS, inquit, QVI EST IN AGRO QVI SABINVS VOCATVR, EVMEGO EXIVRE QVIRITIVM MEVM ESSE AIO. INDE IBI EGO TE EX IVRE MANV CONSERTVM VOVO. Quibus quidem verbis integra actionis in rem formula proponitur. Sequitur illius, unde petebatur, exceptio sive responsio: VNDE TV ME EX IVRE MANV CONSERTVM VOCASTI, INDE IBI EGO TE REVOCO. Praetor interea, sic pergit Cicero, *ne pulerum se ac beatum putaret, atque aliquid ipse sua sponte loqueretur, ei quoque carmen compositum est, cum ceteris rebus absurdum tum vero nullo usui, VTRIS QVE SVPERSTITIBVS PRAESSENTIBVS ISTAM DICO VIAM, INITE VIAM* Praesto aderat sapiens ille, qui inire viam doceret, REDITE VIAM, eodem duce redibant. Haec iam tum apud illos barbaros ridicula, credo, videbantur, homines, cum recte atque in loco constitissent, iuberi abire: ut, unde abissent, eodem statim redirent. Iisdem ineptiis fucata sunt illa omnia: QVANDO TE IN IVRE CONSPICIO, (quae actionis in auctorem praesentem formula fufius exponitur a Valerio Probo, Q. I. I. T. C. P. A. F. A. *Quando in iure te conspicio postulo an suas auctor.*) & haec: SED ANNE TV DICIS CAUSA VINDICAVERIS, quae, dum erant occulta, necessario ab eis, qui

ea tenebant, petebantur: postea vero pervulgata, atque in manibus iactata & excussa, inanis prudentiae reperia sunt, fraudis autem & stultitiae plenissima. Hucusque Cicero: neque vero nos huiusmodi formulis investigandis immorabimur, cum ista res peculiarem operam sibi poscat, si quidem post locupletissimam Car. Sigonii messem spicilegium aliquod de Iudiciis. relictum sit: sed qui plura de hoc argumento desiderant, ad I. 21.
praecipuos Formularum Collectores Hotmannum & Brissonium ablegatos volumus; id unicum monentes, ne forte in tanto formularum numero, imponi sibi patiantur, ut vel ea pro Legis actionibus arripiant, quae post Pontifices demum in foris usurpari coeperunt, aut si quid in Scriptoribus inveniant, quod iura forumque redoleat, id omne statim pro solemnibus Romanorum formulis amplectantur: ad quos errores quam proclivis via sit, affatim Virorum Doctissimorum exemplis comprobatur.

§. XII.

Supereff, ut modum, quo formulas a Pontificibus praescriptas in iudicio proponi oportebat, brevissimis adhuc notemus. Et cum quidem haut alienum auguror ab isto, quem suis temporibus usitatum Vlpianus memorat, ut *quisque actione agere vellet, eam edere deberet, ut proinde sciat reus, utrum cedere an contendere ultra debeat.* Quid autem per vocem *edere* denotetur, in subsequentibus declarat: *Edere, inquit, est copiam describendi facere, vel in libello completi & dare, vel dictare: eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album, & demonstrat, quod dictaturus est, vel id dicendo, quo uti velit.* Sed & isthaec edendi rationes, ut reliqua omnia, satis superstitiosae. Ita enim haerendum erat in formularum a Pontificibus impetratarum verbis, ut ab iisdem vel syllaba recessisse nefas haberetur, & is, qui recessisset, causa caderet, litem perderet & ipsam rem amitteret. Quo procul dubio respexit Tullius: *Ita ius civile habemus constitutum, ut CAUSA* de invent. Lib. II.

VII. 3.

*CADAT IS, QUI NON QUOMODUM OPOR-
TET EGERIT.* Et omnium clarissime Quintilianus :
*Est etiam periculosum, cum, si VNO VERBO SIT ERRA-
TUM, tota CAUSA CECIDISSE videamur.* Summa igitur
cautio adhibenda, multumque circumspiciendum, ut
formula recte proponatur, & universae rei congrue. Sic
enim idem ille Rhetor : *In omnibus fere causis, in quibus
CECIDISSE quis FORMULA dicitur, haesunt quaestiones,
AN HVIC, AN CVM HOC, AN HAC LEGE, AN
APVD HVNC, AN HOC TEMPORE LICEAT AGE-
RE.* Praecipua tamen ratio, propter quam quis *causa ca-
dere* dicebatur, haec erat, *si agens in intentione sua PLVS
complexus fuerat, quam ad ipsum pertineret.* Hinc apud
Plautum Terentio :

§. 33. I. de act.

Mostell. Act.
III. Sc. I.

Velim quidem berce, ut uno numo PLVS petas.

de Orat. I. p. m.

154.

Et apud Ciceronem Scaevola Hypsaeum & Octavium, iu-
ris ignaros patronos ridebat, *quorum ille, Ciceronis verba
sunt, maxima voce plurimis verbis a M. Crasso praet. con-
tendebat, ut ei, quem defendebat, CAUSA CADERE lice-
ret; hic autem non minus longa oratione recusabat, ne ad-
versarius CAUSA CADERET, ac ne is, pro quo ipse diceret,
turpi tutelae iudicio, atque omni molestia, stultitia adversa-
rii, liberaretur. Atqui non defuit illis patronis, inquit
Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed iuris
civilis prudentia : quod alter PLVS LEGE AGENDO
PETEBAT, quam quantum Lex in XII. Tabulis permisit
erat : quod cum impetrasset, CAUSA CADERET : alter
iniquum putabat, PLVS secum AGI, quam quod esset in acti-
one : neque intelligebat, si ita esset actum, LITEM adversa-
rium PERDITVRVM.* Hucusque Cicero : ex cuius ver-
bis, ut obiter id notemus, Virorum Doctissimorum contro-
versia conficitur, an qui plus petebant, ex XII. Tabularum
legibus, an Edicto Praetoris causa ceciderint, quod posterius
verosimile quondam visum Iac. Raevardo. Extat tamen
etiam

Var. III. 33.

etiamnum antiqua XII. Tabularum Lex, huius tenoris: *SI QVIS LEGE AGENDO PLVS PETIERIT, CAUSA CADITO*: cuius explicationem videtis apud Pardulphum Prateium: Quantum interim ad eos, qui semel causa cecidissent, quandoque a Praetore restituebantur, idque a Seneca docemur: *Quid enim aliud agitis, cum eum, quem interrogatis, scientes in fraudem inducitis, quam ut FORMVLA CECIDISSE videatur? Sed quemadmodum ILLVM PRAETOR, sic hos philosophia IN INTEGRVM RESTITVIT.* Raro tamen id fiebat, nisi, qui cecidisset, minor esset *XXV. annis*. Huic enim, sicut in aliis, causa cognita succurrebatur, si lapsus iuventute fuerat, ita & in hac causa succurri solum erat. Sane, si tam magna causa iusti erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam maiori *XXV. annis* succurrebatur. Prorsus aliquid peculiare de Tib. Claudio Caesare narrat in eius vita Svetonius: Non semper, inquit, praescripta Legum secutus, duritiam lenitatemve multarum, ex bono & aequo perinde ut afficeretur, moderatus est. Nam & iis, qui apud privatos iudices *PLVS PETENDO FORMVLA CECIDISSENT, RESTITVIT* actiones: & in maiore fraude convictos, legitimam poenam supergressus ad bestias condemnavit. Qui plura de hoc argumento volunt, Cuiacium & Hotmannum adeant, nec non B. Schilterum in peculiari Dissertatione, quam *De iure Formulario Romanorum & Francorum* suis ad Pandectas Exercitationibus inseruit.

Jurispr. Vet.
p. 248.

Ep. XLVIII.

§. 33. I. de act.

Cap. XIV.

ad d. §.

additam. Ex-
erc. II. p. 46.

XIII.

Haec de Formularum Pontificiarum natura & indole sufficiant: Ad alteram Tractationis nostrae partem accingimur, qua Legis actionum Historiam quodammodo proponere constitutum erat: id tamen, quam fieri poterit, brevissimis expediemus. Et quantum primo ad originem earum attinet, non dubitaverim ad tempora Decemvirorum eam referre. Sic epim Pomponius: *Deinde ex his legibus EODEM fere TEMPORE actiones compositae sunt, quibus*

§. 6.

ibu inter se homines disceptarent. Eodem scilicet tempore, quo Leges XII. Tabularum a Decemviris perlatae essent. Specialius tamen existimaverim in eum annum reiici debere, quo decem Tabulis e Graecia perlatis duae posteriores adderentur. Tunc enim omnia suppleta penitusque confecta, quae ad istum diem in iure desiderata fuerant. Pertinet huc, quod Tuditanus libro tertio magistratum refert, *Decemviros, qui decem tabulis duas addiderunt, primum de intercalando populum rogasse.* Unde non levis coniectura, eos, qui primum intercalarunt, iuris quoque formularii rationem habuisse: quam arcte enim Fastorum custodia & intercalandi potestas cum nostris Legis Actionibus cohaerent, in praecedentibus, opinor, demonstratum. Deinde ex iis, quae apud Zonaram leguntur, *Sero tandem Decemviros sub anni finem quaedam in duas tabulas SUAPTE AVTORITATE adscripsisse, non ad concordiam, sed ad maiores DISSENSIONES pertinentia:* fallor? an originem Iuris nostri formularii reperio? Quod enim *suapte auctoritate* Decemviros quaedam ad XII. tabulas adiecisse dicit, hoc ipso, quae adiecerunt, a tabulis distinguit: sunt enim istae, prout ex Livio cognoscitur, centuriatis comitiis, hoc est auctoritate totius populi perlatae. Quid ergo impedit, quo minus haec ab istis Tabulis seiuncta & segregata pro Legis actionibus habeamus? certe quid aliud hic denotari possit non reperio: Praecipue si verba sequentia iungantur, quod haec additamenta *non ad concordiam, sed ad maiores dissensiones pertinuerint:* quae profecto non incongrue de Legis Actionibus dicuntur. Sed coniecturae sunt, quibus detinemur: quantum vero ad certum atque definitum tempus, quo haec contigerint, optime, ut credo, ad annum CCCIV. aut Vtum, quam condita Roma esset, referentur: quamquam in diversas partes Diodorus abeat, qui posteriores duas tabulas a M. Horatio & L. Valerio Turpino Coss. adiectas existimat. Sed malim in ista re cum Dionysio Livioque sentire, qui a Decem-

v. Macrobo. I. 13.

Tom. II.

L. 11. XL.

cemviris posterioribus, Ap. Claudio, M. Cornelio Maluginense, M. Sergio, L. Minucio, Q. Fabio Vibulano, Q. Postilio, T. Antonio Merenda, Caeso. Duilio, Sp. Oppio Cornicine, Man. Rabuleio perlatas esse referunt.

§. XIV.

Hac igitur ratione constitutae Legis actiones ac in Pontificum penetralibus repositae *annis prope centum* vigerunt, ut ex Pomponio cognoscitur: a quo tamen subtilis annorum computatio facta non est, ut ex inferioribus patebit. Interim, quantum ad abrogationem vel certe imminutam harum actionum autoritatem, eius rei sat fidum interpretem eundem Pomponium habemus: *Postea*, inquit, *quum Appius Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones, Cn. Flavius, scriba eius, libertini filius, subreptum librum populo tradidit, & quae sequuntur.* Quis autem ille *Claudius* fuerit, hoc loco dispiciendum: ubi primo statim loco insignis Pancirolli error detegitur, qui ad Gellianum de Cn. Flavio locum ita commentatur: *Quod autem dicit Piso, illum scriptum fecisse, intelligit scribam seu cornicularium fuisse: eoque officio apud APP. CLAUDIVM, dum esset DECENVIR, junctum fuisse Pomponius significat, dum illius scribam appellat: iussa enim, sententias & decreta DECENVIRI scribebat.* Quo loco mirari non satis possum, Summi alioquin Viri *antiquorum*, quod cum videret a Pomponio Claudio hunc centum prope annis post XII. Tabularum tempora collocari, eum tamen Decemvirum appellare non erubesceret. Pertinent huc Ciceronis ad Atticum verba: *unum* *isocorèdè* *requiris de Cn. Flavio Cn. F. ille vero ante DECENVIROS non fuit, quippe qui Aedilis Curulis fuerit, qui Magistratus multis annis post Decemvires institutus est.* Certe, nisi omnia nos fallunt, hic noster Appii Claudii Crassi Ap. F. M. N. Decemviri A. V. CCCII. abnepos est, App. Claudii Crassi Trib. mil. A. V. CCCXXIX. pronepos, App. Claudii Crassi, qui legem de plebeis Consulibus A. V. CCCLXXXV.

l. c.

l. c. §. 7.

Thef. Var. Lect. II. 2. p. 186

Lib. VI. Ep. 1.

v. Livius III. 33.

Id. V. 1.

Id. VI. 40.

ep-

- oppugnavit, nepos, C. Claudii Crassi Regillensis Dictatoris
 Id. VIII. 15. A. V. CDXVIII. filius: cognomento *Caecus*: ita enim pro
 d. l. 2. §. 36. *Centemmanus* apud Pomponium legi debet. Vnde vero
 de Senect. Cap. VI. hoc fortitus fuerit a Cicerone docemur: *Ad Appii
 Claudii senectutem accedebat etiam, ut CAECVS esset.*
 Quapropter in Tabula Capitolina descriptus legitur, AP.
 CLAUDIVS C. F. AP. N. CAECVS. Quo tempore quam-
 vis nondum ita senex neque forte Caecus esset, *κατὰ τὸ ἐ-
 λθὲν* tamen ita dictum communiter existimant: Sic enim
 Agric. Cap. IX. VIII. 38. etiam Vespasianus apud Tacitum *Divus* appellatus, qui non-
 dum Divus erat: & Q. Fabius *Maximus* apud Livium, qui
 tamen cognomen Maximi demum in censura tulit. Sunt &
 alii, qui *Centumalum* pro *Centemmanum* in Pomponio scribi
 Offic. III. 16. VIII. 2. velint: id enim, iuxta Ciceronem & Valerium, cognomen
 gentis Claudiae fuit. At enimvero, qui ab ipsis produci-
 tur, T. Claudius Centumalus non modo nostro duobus fere
 saeculis posterior, sed incertum etiam, an ipse patricius fu-
 erit: nam & Claudiam plebeiam gentem extitisse novimus, a
 quodam Claudiae gentis patriciae cliente procreatam, quae
 Marcelli, Glitiae, Aesernini, Flaminini, Afelli, forte etiam
 Centumalis cognomina tulit, & ipsa in urbe consulatus,
 v. Onuphr. censuras, & triumphos quamplures egit. Illud certe no-
 Panvin. de tum, quod hic noster Claudius senio confectus coecitate la-
 Nom. Rom. boraverit: in hoc enim Romani Scriptores omnes consenti-
 inf. Graev. unt, & nostri quoque Iureconsultorum Libri suffragantur
 Thef. Tom. II. p. 2005. quandoquidem Vlpianus in deliberatione, num coecus ma-
 gistratum gerere possit, eum exempli loco producit: *Appius
 denique Claudius CAECVS consiliis publicis intererat, & in
 Senatu severissimam dixit sententiam de Pyrrhi captivitate.*
 Idem ille est, qui C. Iunio Bruto Q. Aemilio Barbula Coss. A.
 V. CDXLI. cum C. Plautio Censuram gessisse & in Tabula
 Capitolina & apud Livium legitur, postmodum ad A. V.
 CDXLVII. cum L. Volumnio ipse Consul: Ceterum tanta fe-
 rocia, ut censor, circumactis decem & octo mensibus, quod
 de-

l. 1. §. 5. ff. de
postul.

IX. 29.
IX. 42.
IX. 33.

Aemilia lege finitum censurae spatium temporis erat, quum C. Plautius Collega eius magistratu se abdicasset nulla vi compelli posset, ut abdicaret. Hoc ipso superbiam familiae suae infitam sectatus atque tuitus; cuius longo post tempore Tacitus adhuc memor, Tiberium Neronem nominat, maturum annis, spectatum bello, sed VETERE atque INSITA CLAUDIAE FAMILIAE SUPERBIA: quam etiam Cicero nova quadam Appietatis voce irritit. Praeterea norissimum est, inquit Svetonius, Claudios omnes optimates adfertoresque unicos dignitatis ac potentiae Patriciorum semper fuisse, atque adversus plebem adeo violentos ac contumaces, ut ne capitis quidem quisquam reus apud populum mutare vestem aut deprecari sustinuerit: nonnulli in altercatione & iurgio Tribunos plebis pulsaverint. Ut adeo mirari non satis possimus, Ap. Claudium Caecum, ut apud Plinium legitur, quamvis alioquin feroci & plebeis omnibus infesto esset ingenio, hortatum tamen fuisse Cn. Flavium, ut dies fastos, quos populus a paucis principum quotidie petebat, exciperet & edisceret. Certe nec apud Pomponium nec usquam alibi mentionem eius consilii reperimus.

Annal. I. 4

Lib. III. Ep.

VII.

Tiber. Cap. II.

XXXII. I.

§. XV.

Neque tamen in rebus oblitteratis & remotissimis Veteres conciliabimus, hoc unico contenti, quod Cn. Flavius Legis actiones edidisse sciamus. De cuius quidem nomine Scriptores dissentire videas: Caius enim Cn. Filius Livio, sed Cneius Cicero, nec non Pisoni annalium conditori dicitur apud Gellium, Valerio item, Pomponio atque Plinio; nisi quod apud hunc & Gellium Annii, apud ceteros Cneii filius fuisse perhibeatur. In eo tamen, quod ego sciam, conveniunt omnes, *libertino patre natum*: plerique *Appii Claudii Caeci scribam* vocant. Idque nobis extra dubium, cum in isto munere fastos evulgandi occasionem nactus sit. *In-*

pro Muraena
Cap. XI.

D

ni-

IX. 46.

II. 57.

XXXIII. 1.

§. 7.

II. 57.

v. Cell. VI. 9.

nicum oculos confixerit, & singulis diebus ediscendos fastos populo proposuerit, & ab ipsis cautis iurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Livius de eodem: Civile ius repositum in penetralibus Pontificum divulgavit, fastosque circa forum in albo proposuit, ut quando lege agi posset, sciretur. Valerius: Ius civile per multa saecula inter sacra ceremoniasque Deorum immortalium abditum, solisque pontificibus notum, Cn. Flavius, libertino Patre genitus, & scriba, cum ingenti nobilitatis indignatione factus Aedilis curulis, divulgavit, ac fastos pene toto foro exposuit. Plinius: Frequentior autem usus annulorum non ante Cn. Flavium Annii filium deprehenditur. Hic namque, publicatis diebus fastis, quos populus a paucis Principum quotidie petebat, tantam gratiam plebis adeptus est, alioquin libertino patre genitus & ipse Appii Caeci scriba, cuius hortatu exceperat eos dies, consultando ad fidem sagaci ingenio, promulgaveratque, ut Aedilis curulis crearetur cum Q. Annio Praenestino: Additum Flavio, ut simul & Tribunus Plebis esset. Et Pomponius noster: Postea, cum Ap. Claudius proposuisset, & ad formam redegisset has actiones: Cn. Flavius, scriba eius, libertini filii subreptum librum populo tradidit, & adeo gratum fuit id munus populo, ut Tribunus pl. fieret, & Senator, & Aedilis Curulis. Circa quae posteriora verba varie torqueri videas interpretes: obstat enim ipsis modo citatus Valerii locus, quo Cn. Flavius, postquam aedilem dignitatem adeptus esset, demum has actionum formulas divulgasse dicitur. Sed facilis hoc loco cum Viro quodam erudito conciliatio. Potuit enim divulgare formulas actionum nondum Aedilis, factus autem eas tantum in albo reponere. Idque eo magis credendum, si vera est Macri Licinii apud Livium narratio, eum iam antea tribunatu & Triumviratibus, nocturno altero, altero coloniae deducendae defunctum. Quae vero de eiusdem Flavii ingenio, operibus factisque festivis passim apud Scriptores, iis hic recensendis non immorabimur. De

III.

Iure Flaviano, quod ab ipso nomen sortitum est, fragmenta non nisi pauca, tabulae, quod ego sciam, nullae supersunt, nisi forte Fastorum tabulam apud Gruterum huc referas, cuius notas praecipue huic pertinentes §. VII. explicatas dedimus. Quae quidem omnia circa A. V. CDXLIX. P. Sulpitio Saverione, P. Sempronio Sopho. Coss. acciderunt, ut ex Livio Plinioque patet.

Oper. Inset. p. 733

§. XVI.

Iam facile colligitur, hac ratione promulgatis legis actionibus, earum vim & auctoritatem non parum labefactam fuisse. Cum enim viderent Pontifices, se scopo suo excidisse, nec amplius a plebe consuli, ad novum aliquod inventum animos applicuere. Itaque irati illi, inquit Cicero, quod sunt veriti, ne dierum ratione promulgata cognita, sine sua opera lege possent agi, NOTAS quasdam composuerunt, ut omnibus in rebus ipsi interessent. Nec multum abludit Pomponius: Augesciente civitate, quia deerant GENERA QUAE DAM AGENDI, non post multum temporis spatium Sex. Aelius ALIAS ACTIONES composuit, & librum populo dedit, qui appellatus IVS AELIANVM. Quem locum ita interpretor: Posteaquam Pontifices, prioribus actionum formulis a Cn. Flavio divulgatis, novas quasdam notas composuissent, atque adeo Iuri Flaviano quasdam agendi genera vel formulae deessent, inventus est Sex. Aelius, qui eas in unum contulit & evulgavit: Sic enim hoc loco accipiendum *to componere*, ut condere, conferre in unum, vel evulgare & proferre in medium, Festo autore, significet. Quales vero *notae* fuerint, quarum e Cicerone mentionem fecimus, hic dispiciendum. Eas Manutius per *obscura quaedam verba*; Lipsius per *scripturae quaedam compendia, cum verba non perscribimus, sed signamus*: Cuiacius per *litteras singulares*, & alio quodam loco per *obscura signa & incertos characteres* explicat: ut adeo sibi non satis constare videatur. Est enim inter *notas & litteras singu-*

pro Muraena. l. c.

§. 7.

v. Cuiac. ad §. 4. l. c.

ad orat. Muraena.

Cent. I ad Delg. Ep. 27.

ad § 7. l. 2. & Observ. XII.

40.

Const. Dedit.
nobis Deus.

§. 22.

XVII. 9.

L. 6 § ult. ff. de
bon. poss.

Lib. IV. A-
stron.

P. 1451. seqq.

gularias, sive, ut Iustinianus vocat, *Singlas* seu *Siglas* aliqua distinctio. *Singlae* sunt *literae singulares sine coagmentis syllabarum*, quibus C. Caesarem in Libris Epistolarum ad C. Oppium & Balbum Cornelium, qui res eius absentis curabant, usum fuisse A. Gellius docet: idque ex ipsa vocis origine cognoscitur: dicuntur enim *Sigla* ἐν συνοπῇ quasi *singula*, ut *vincla* pro *vincula*, *saecula* pro *saecula*, ut etiam *viglas* pro *vigiliis* dixere. *Notae* vero *non sunt literae*, ut Pedius libro XXV. ad edictum scribit, teste Paulo; sed *signa & characteres* quidam vel *voce* vel *integrum sensum* exprimentes. *Notas* certe a *literis singularibus* aperte distinguit Manilius, ubi de iis loquitur, qui sub *Virginis signo* nascuntur:

Hic & scriptor erit velox, cui LITTERA VERBUM est,

QUIQUE NOTIS linguam superet, cursimque loquentis

Excipiat longas nova per compendia voces.

Ad illas pertinet *Valerii Probi Grammatici de Notis Romanorum interpretandis libellus & Notae Iuris a Magnone collectae*, nec non *Petri Diaconi de Notis Literarum more Romano Liber*, ad *Conradum Imp. Ro. primum*, quos, cum aliis huc pertinentibus, sub *Finem Corporis Autorum Latinae linguae* excudi curavit *Dionysius Gothofredus*. Ad has *Notae Romanorum Veterum*, quibus *litera verbum facit*, *Tullii Tyronis*, *Ciceronis liberti & Annaei Senecae*; prout eum libro titulum praefixit, qui primus eas in lucem protraxit, ad *calcem Operis Inscriptionum* I. Gruterus. Eiusmodi *notis atque siglis olim repleti* erant *Iureconsultorum Libri*, qui eas proinde dicebantur *intelligere*: *Manilius* non longe post de iis, qui sub *Libra* nascuntur:

Hic

*Hic etiam Legum tabulas & condita iura
Noverit, atque NOTIS levibus pendentia verba,
Et licitum sciet & vetitum quae poena sequatur,
Perpetuus populi privato in limine praetor.*

De quibus videtis Briffonium *Antiquitatum ex Iure Civili
selectarum* Capite peculiari, quo de actis iudicialibus atque
notis agitur. Sed in viam e diverticulo

IV. 21.

§. XVII.

Scilicet eiusmodi notis perscriptas posteriores Actio-
num Formulas & a Pontificibus etiam procul dubio custodi-
tas, Sex. Aelius denuo divulgavit, ut e Pomponio docemur.
Est ille Sex. Aelius citra controversiam, quem ad A.V. DLV.
Tabulae Capitolinae Consulem faciunt, SEX AELIVS (: sic
enim pro ALLIVS apud Gruterum legi debet.) Q.F.P.N.
PAITVS. CATVS. collega T. Quinctio Flaminio. *Cati*
cognomen ipse primus tulit: estque nihil aliud quam *acutus*,
iuxta Varronem: *CATA, ACVTA: hoc enim verbo Sabini* d.L.L. Lib.VI.
dicunt: quare CATVS AELIVS SEXTVS non, ut aiunt, p.m.74.
sapiens, sed ACVTVS & quod est tunc coepit memora-
ri. Fuit is P. Aelii frater, Iureconsultus eximius, ut eum
non dubitaverit Cicero vocare *amplissimum & clarissimum* de Orat. I.p.m.
Virum, qui propter iuris civilis scientiam sic appellatus a sum- 159.
mo poeta est,

Egregie cordatus homo CATVS AELIVS SEXTVS.

Ad quos Ennius versus etiam Pomponius respexit. De eodem
Livius: *Frumenti vim magnam ex Africa adpsectam AEDI-*
LES CVRVLES M. Claudius Marcellus & SEX. AELIVS
PAETVS binis agris in modis populo dividerunt: & ludos
Romanos magno adparatu fecerunt: diem unum instaura-
ront: signa aenea quinque ex mulctatio argento in aenario
posuerunt. Et alibi: *Narniensium legatis querentibus ad*
numerum sibi colonos non esse, & immixtos quosdam non sui
generis pro colonis se gerere, earum rerum causa TRIVM-

XXXI. 50.

XXXII. 2.

Ibid. 7.
 XXXIV. 44.
 §. 38. l. c.
 Lib. III.
 Edyll. II.

VIROS creare L. Cornelius Consul iussus: creati Pub. & SEX. AELII (: Paetis fuit ambobus cognomen :) & C. Cornelius Lentulus. Et rursum: Creati CONSVLES SEX. AELIVS PAETVS & T. Quintius Flamininus. Denique in Censoria dignitate: Censuram inde Comitia habita sunt: Creati CENSORES, SEX. AELIVS PAETVS & C. Cornelius Cethegus. Iuxta quae earum rerum Chronologia conficitur: fuitque noster Aelius primum Aedilis Curulis A. V. DLIII. postmodum Triumvir A. V. DLIV. Consul deinde factus A. V. DLV. & denique Censuram gessit A. V. DLIX. P. Cornelio Africano, T. Sempronio Longo Coss. De eisdem vero libro, qui ad nos hoc loco pertinet, Pomponium audiamus, *Et extat, inquit, illius liber, qui inscribitur TRIPERTITA, qui liber veluti canabula iuris continet. TRIPERTITA autem dicitur, quoniam, lege XII. Tabularum proposita, iungitur interpretatio: deinde subtextitur LEGIS ACTIO.* Haec Pomponius: cuius tamen sententiae contrariatur Steph. Pighius in *Annalibus Romanorum*, ubi Librum Aelianum ideo *Tripertita* vocatum existimat, quia *tripertitum* seu *triplex* ius XII. tabularum explicat, iuxta illud Aufonii:

*Ius TRIPLEX, tabulae quod ter sanxere quaternae,
 Sacrum, privatum, populi commune quod usquam est.*

Sed infelix, ut opinor, ista coniectura nec facile toleranda: malimque potius ab antiqui Icti Pomponii, quam recentioris alicuius Scriptoris auctoritate pendere: nullus etiam dubito, quin per *Legis Actionem* isti Tripertitae subiunctam, posteriores actionum formulae sive notae, ut Cicero vocat, intelligendae sint, quas hunc Aelium nostrum composuisse librumque populo dedisse ex superioribus satis constat.

§. XVIII.

Fuit hoc alterum Iurisprudentiae formularis fatum, quo illius auctoritas, iam ante C. Flavii facta multum debilitata,

tata, pene tota concidit. Fuere tamen semper & in iudiciis
& Iureconsultorum libris illius aliquae reliquiae, notarum-
certe & literarum singularium, quibus vel notarii in scribendis
actis praesidium, vel librarii in scribendis Iureconsultorum li-
bris usi sunt; quarum varia & subtili interpretatione cum
multi in fraudem inducerentur, magna etiam iudicantibus
discentibusque tenebrae offunderentur, *novitii eas Imperatores*,
quemadmodum Isidorus loquitur, a Codicibus Legum abolendas sanxerunt. Et sane Iustinianus diserte prohibuit,
quicquam in suis libris notis scribi, ne qua malignis inter-
pretibus imperitiae verborum evertendorum ansa praeberetur.
Sed & ipsae formularum solemnitates & actionum impetra-
tiones ab eius antecessoribus sublatae. Extant enim duae
Constitutiones, Constantini altera, A. C. CCCXLII. altera
Theodosii iun. & Valentiniani III. A. C. CDXXVIII. sub
rubrica Digestorum *de formulis & impetrationibus actionum*
sublatis. *IVRIS FORMULAE*, inquit ille, *aucupatione syllabarum*
insidiantes, cum eorum actibus radicatus AMPVENTVR. Quo
nomine ille a Nazario laudari videtur his verbis: *Novae leges*
regendis moribus & frangendis vitiis constitutae: VETERVM CALVMNIOSAE AMBAGES
RECISAE captandae simplicitatis laqueos perdiderrunt. Quibus
accedit & altera Constitutio: *Nulli prorsus non IMPETRATAE*
ACTIONIS in maiore vel minore iudicio agenti opponatur exceptio, si aptam rei & proposito negotio
competentem eam esse constiterit. Atque hoc pacto veteres
actionum formulae penitus exoleverunt: adeo ut postea
Tribonianus ne quidem *formularum* nomen amplius adhibere
vellet. Neque enim solum in Pomponii verbis, *Postea quum*
Appius Claudius proposuisset & ad FORMAM redigisset has actiones;
formam reposuit, cum forte magis convenienter a Pomponio
scriptum esset, *ad formulam*, ut Svetonius, *ad certam formulam*;
sed etiam in definitione interdictorum. *FORMAS & conceptiones*
verborum, pro formulis

v. l. 33. ff. ex
quib. caus. mai.

Orig. I. 22.

Const. Dedit
nobis Deus,
§. 22.

§. 7.

pr. l. de interd.

ad-

adhibuit: nec usquam retinuit *formularum* nomen alibi, quam in inscriptione *Marciani ad FORMVLAM hypothecariam*, & forte in fragmento Pauli Lib. IX. ad Sabinum: l. 42. ff. de furt. *Si servus navem exerceat non voluntate domini, de eo, quod ibi perit, vulgaris FORMVLA in dominum danda est: ut ad l. c. §. 5. Doctissimus Cuiacius adnotavit.*

§. XIX.

At satis iam est de isthoc argumento, & forte plus quam satis. Quod si tamen pluribus hoc labore, quam necesse erat, nos defunctos esse aliquis arbitretur, ei cogitandum, adhuc pluribus tamen id fieri potuisse, si modo libri superessent, qui de Iure isto recondito quondam tractavere. Nullum enim dubium, quin & olim M. Cato in suis *originum* Cic. de Senect. *Libris*, & in oratione, quam de *indigeribus* habuit, & & M. Varro in suis *Pontificalibus & Antiquitatum Divinarum Libris*, Legis actionum formularumque mentionem fecerint. Quos omnes, una cum Fenestellae *Pontificalibus* v. Sen. Ep. *Libris* & Rutilii Gemini Fabiique Pictoris *de iure Pontificio* CVIII. Commentariis intercidisse querimus. Sed utinam vel solus v. Macrob III, 2 Cn. Flavii Liber aut Sex. Aelii *Tripertita* ad nos pervenissent, ut ex illis certi quidpiam de Iure Formulario doceremus. Verum etiam in ista parte nihil relictum nobis quam ruinae lamentabiles: ut adeo, tanquam naufragis, in isto mari nobis enitendum fuerit, tunc demum ad portum perventuris, ubi Tu, L. B. favore Tuo gratiaque vela nostra secundaveris.

S. D. G.

Km 1178

Bd. 1. 79

56.

ULB Halle
004 978 544

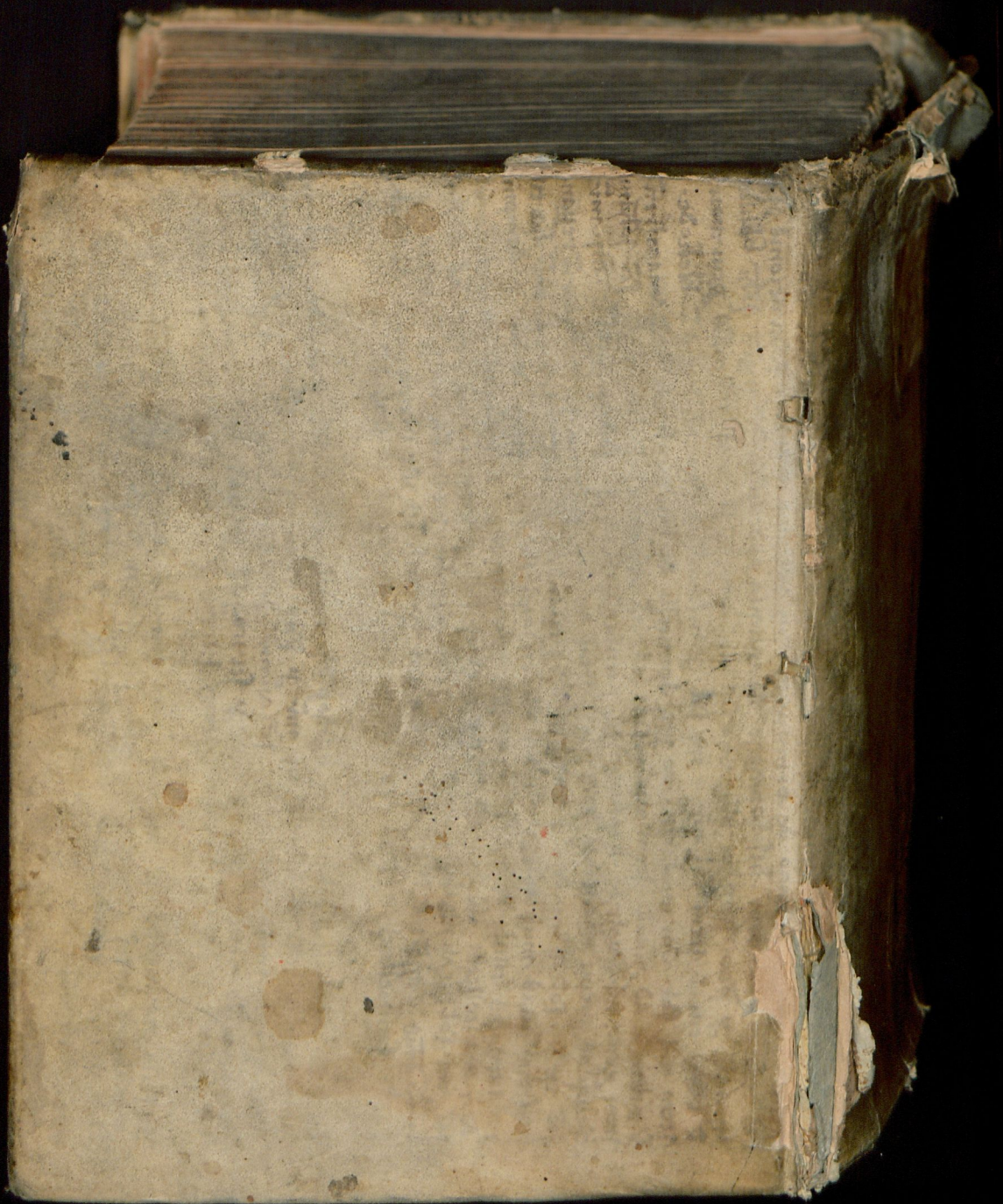
3

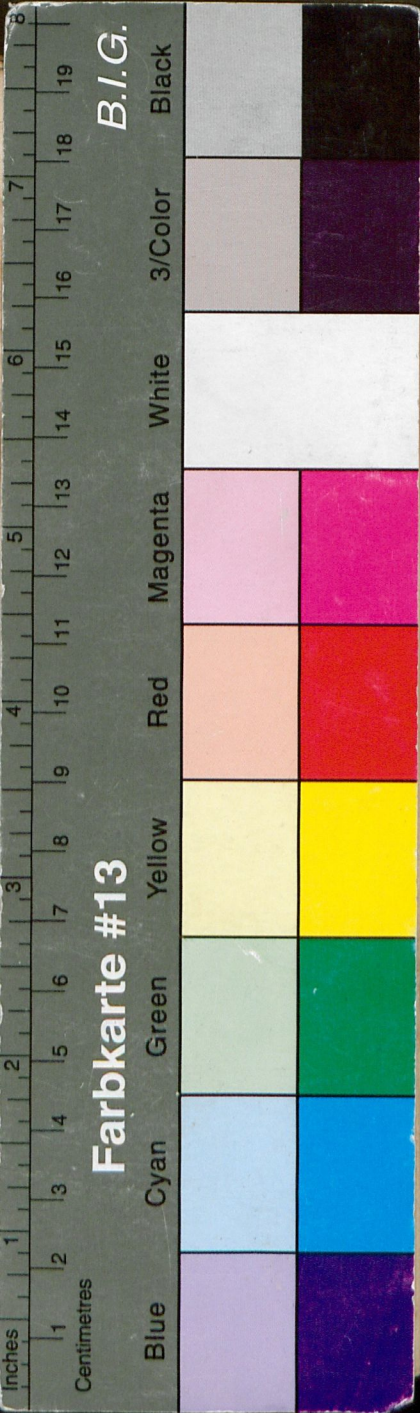

VD 18

10019

DE
IVRE FORMVLARIO
ROMANORVM
SIVE DE
LEGIS ACTIONIBVS

EX XII. TABB. DESCENDENTIBVS
DISSERTATIO,

QVAM
INDVLTV ET AVCTORITATE
AMPLISS. PHILOSOPHORVM ORDINIS
AD D. XX. MARTII, M DCC IX.

PLACIDAE ΣΤΜΦΙΛΟΛΟΓΟΥΤΝΤΩΝ CENSVRÆ
SVBMITTENT

M. IO. HIERONYMVS STENGER,
LIPSIENSIS,
ET
ADAM CHRISTIAN GOELLNER,
SCHLEVSINGENSIS.

LIPSIÆ,
LITERIS IMMANVELIS TITII,

28.

33

